

Paradoxonok a kriminológiában és a büntető igazságszolgáltatásban

Paradoxonon általában olyan – kiküszöbölhetetlennek tűnő – ellentmondásokat értenek, amelyek egymással kölcsönhatásban alakulnak ki.¹ Visszavezethető a gondolkodás problémáira, a valóság leképezésének a hiányosságaira, de eredhetnek a valóságos folyamatok dialektikájából is. Megszüntetésük, illetőleg a bennük rejlő lehetőségek kiaknázása rugalmas és kreatív megközelítéseket igényel.² A jogászai gondolkodás különösen érzékeny a feloldhatatlannak tűnő, gyakran az elmélet és a szabályozás hiábjára visszavezethető ellentmondásokra, véli a magyar származású Fletcher.³

Paradoxonok a jogrendszerben

A közhatalom működése terén és az alkotmányos demokráciákban annak alapjául szolgáló jogrendszerben elvileg nem volna helyük a paradoxonoknak. A különböző jogszabályok rendelkezéseinek összehangolatlansága az Alkotmánybíróság szerint olyan összeütközést hoz létre, ami már alkotmányi rendelkezések közvetlen megszegését testesíti meg. Ez a helyzet pedig a jogbiztonság követelményének súlyos sérelmét idézi elő, és alapvető jogok alkotmányosan meg nem engedhető mértékű korlátozásához vezet [47/2003. (X. 27.) AB határozat, IV. 1/1.]. Az ellentmondás-mentesség, a paradoxonok hiánya az állami és önkormányzati intézmények működésében kell hogy érvényesüljön. Mivel azonban nem zárt rendszerről van szó, az érintett társadalmi viszonyok sokszínűsége miatt mégis előállhatnak olyan ellentmondások, amelyek akár a jogi szabályozás céljaival is szembeeső hatást okoznak. Különösen igaz ez a bűnmegelőzés, a bűnüldözés, valamint azzal összefüggésben a büntetések körében. A jog társadalmi célja és alkalmazásának eredményei közötti lehetséges viszonyt fejezi ki a „summum jus summa injuria” (a teljes jog a teljes jogtalanságot eredményezi) megfogalmazás,

¹ Miguel Pina e Cunha – Linda L. Putnam: Paradox Theory and the Paradox of Success. *Strategic Organization*, vol. 17, no. 1, 2019, pp. 95–106.

² Váradi Szabó Zsuzsa: A paradoxonelmélet, avagy gondolkodásmódunk paradoxonja, *Vezetéstudomány*, 2006/1. különszám, 70–78. o.

³ George P. Fletcher: Paradoxes in Legal Thought. *Columbia Law Review*, vol. 85, no. 6, 1985, pp. 1263–1292.

hasonlóképpen a „fiat justitia, pereat mundus” (legyen igazság, vesszen a világ). Az előbbi azt jelenti, hogy a jog teljes, következetes alkalmazása igazságtalan következményekkel járhat. A második szerint a jogi értelemben vett igazságosság a társadalmi értékek rombolásához vezethet. Lényegében ugyanannak a paradoxonnak a két oldaláról: a társadalom szolgálatára létrehozott jognak a céllal ellentétes hatások kiváltására való felhasználásáról, illetőleg ilyenek eredményezéséről van szó.

A dinamikusan változó, ellentmondásokkal terhelt, sokszínű valóság és a jog kívánatosan stabil, koherens és leegyszerűsítő világa közötti ellentétek a dolgok természetéből adódnak, és szükségképpen idéznek elő olyan helyzeteket, amelyeket paradoxonként jelölhetünk meg. A törvények, illetőleg azok alkalmazása révén abszurd szituációk jöhetnek – és tipikusan jönnek is – létre. Előfordult például, egy büntetőeljárás alatt álló személy kötelezése arra, hogy ne hagyja el a lakóhelyéül szolgáló várost a szökés, elrejtőzés veszélyének elhárítása érdekében. Az eljárás éveig tartott, a végén ugyanazt a terheltet kitiltással sújtották. A bíróság szerint a két korlátozás célja különbözött. Ettől függetlenül tény, hogy amit az ítélet szerint az adott helyről való eltávolítással próbáltak elérni, azt korábban, a kényszerintézkedés (akkor: lakhelyelhagyási tilalom) még közvetve elő is mozdította, hiszen az adott helyhez kötve szükségképpen nagy volt a valószínűsége a találkozásnak olyan (kriminális szempontból veszélyes) emberekkel, akiktől az ítélet távol akarta tartani az illetőt.⁴

Paradoxonok a büntetőjogi szabályozásban, a büntető igazságszolgáltatásban és a bűn társadalmi-politikai kezelésében

Warren E. Burger, az Egyesült Államok korábbi szövetségi főbírája 1967-ben abban látta a büntetőjog alkalmazása és a társadalmi igények közötti ellentmondást, hogy az egyébként indokolatlanul lassú igazságszolgáltatás szembefordítja a terhelteket a hatalommal, amellet az ember csak az ítéletig fontos, az után már nem foglalkoznak érdemben a társadalomhoz fűződő viszonyával. Végeredményben tehát a kriminalitás közhatalmi kezelése inkább a helyzet rosszabbodásához, nem pedig a problémák megragadásához és megoldásához járul hozzá.⁵

A magyar Alkotmánybíróság a „jogállami forradalom” paradoxonjának le-téteményeseként határozta meg saját magát.⁶ Azzal a megoldhatatlan problé-

⁴ Szolnoki Járásbíróság 42.Bny.505/2016/2; Szolnoki Törvényszék 2.Bf.964/2020/7.

⁵ Warren E. Burger: Paradoxes in the Administration of Criminal Justice. *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, vol. 58, no. 4, 1967, pp. 428–432.

⁶ 1/1992. (III. 5.) AB határozat, 5. pont.

mával kellett ugyanis szembenéznie, hogy – például tiszteletben lehet-e, kell-e tartani a bűnüldözési kötelezettség teljesítésének szándékos elmulasztása miatt (politikai okokból) bekövetkezett elévülést. Az Alkotmánybíróság határozott igennel válaszolt. A jogtalanságot nem lehet újabb jogtalansággal korrigálni. Ebből viszont okszerűen következik, hogy a korábbi sérelmek jelentős részét nem tudja orvosolni az a szervezet, amit a „forradalom”, azaz a rendszerváltás keretében éppen azért hoztak létre, hogy az embereket is megnyugtató igazságot szolgáltatasson. Ez a konfliktus minden diktatúra utáni demokratikus fordulatban jelen van. Megjegyzendő, hogy a zsarnokok megölése a forradalmak során a népharag érthető következménye lehet, de előfordul az is, hogy az új, demokratikus jogrend megcsúfolásával folytatnak le eljárásokat a múltbeli sérelmek megtorlása, és feltehetően az emberek megnyugtató céljából. Ha egy ilyen ügyben emberek sorsát – akár életét – érintő ítélet születhet, akkor az már az új rendszert is kompromittálja. Rossz példaként említhető a Nicolae Ceaușescu és felesége ellen lefolytatott, az elemi garanciákat, a tisztességes eljárás alapkövetelményeinek érvényesülését nélkülöző „büntetőtárgyalás”, amit az azonnali kivégzésük követett.⁷

Valódi paradoxon a jog nem ismerésére való hivatkozás elutasítása. Valakit felelősségre vonnak olyan normák megszegése miatt, amiket nem ismert, tehát nem is alkalmazkodhatott hozzájuk. Az illető mégis a tudatos (szándékos, esetenként célzatos) törvényszegő magatartása miatt kap büntetést. Különösen éles ez az ellentmondás, ha az elkövető úgy tudta – akár jogi tanács alapján –, hogy jogszerűen járt el.⁸ Többfajta technikát dolgoztak ki a feszültség oldására (a társadalomra veszélyesség felismerése, speciális tudást igénylő területeken az oktatás, nyilatkozatok tétele stb.), ezek azonban az alapproblémát nem oldják meg. A jogalkalmazás ugyanis tételes, esetenként finom megkülönböztetéseken nyugvó szabályok megsértését kéri számon a terhelteken. Természetesen az is feloldhatja ezt a paradoxont, ha nem ismerjük el általános, kivételt nem tűrő felelősségi körülményként a jog pontos ismeretét.⁹

Társadalmi és politikai szinten is paradoxon, hogy a kriminalitást valamiféle idegen, az együttélés problémáiból egyáltalában nem következő megnyilvánulásnak tartják sokan. Ez egy ősi felfogás, nyilvánvaló például, hogy a Bibliában a bűnbeesés elválaszthatatlan az emberekkel szembeni ellenséges szándékoktól.

⁷ Jegyzőkönyv: Irina Livezeanu: „Transcript of the closed »trial« of Nicolae and Elena Ceausescu, December, 1989”, *Making the History of 1989*. Item #690. <https://chnm.gmu.edu/-/1989/items/show/690>; Videófelvétel: https://www.youtube.com/watch?v=s_8KSFcCUwY

⁸ George P. Fletcher: i. m.

⁹ Paul Matthews: Ignorance of the Law is no Excuse? *Legal Studies*, vol. 3, no. 2, 2018, pp. 174–192.

Ebből következően a jelenség megszüntetése, nem pedig annak visszaszorítása a cél, ami természetesen lehetetlen. Látni kell, hogy a bűncselekmények jelentős része valamilyen szükségletre vagy problémára reagál. Azok kiiktatása nélkül nincs remény átütő sikerre. A teljes elhatárolódásra és visszautasításra épülő felfogást ragadják meg azok a politikai erők, amelyek egyrészt külső (például migrációs) okokra vezetik vissza a társadalomra veszélyes magatartások nagy részét, másrészt háborút hirdetnek a bűncselekményeket elkövető emberekkel szemben. Ez azért nem elfogadható, mert tudjuk: a kriminalitás együttélési diszfunkció lehet, hadviselésként azonban nem értelmezhető. A militarista megközelítés szükségképpen elvezet az emberi jogokat eredetileg élvező személyek (mindenki idetartozik) egy részének ellenségévé nyilvánításához.

Günther Jakobs alkotta meg az „ellenség-büntetőjog” koncepcióját, vagyis lényegében az emberi jogokat bizonyos személyekkel szemben figyelmen kívül hagyó bűnüldözés lehetőségét és szükségességét. Jakobs különbséget tenne a polgár és az ellenség között. Az előbbinek védett magánszférája van, míg az ellenség akár gondolataiért is felelősségre vonható. Az ellenség-büntetőjog egyik jellemzője a megtörtént tetről a jövőbeni veszélyre történő hangsúly-áthelyezés, ami lehetővé tenné a korlátozó szankciók alkalmazását akkor is, ha az érintett személy nem merítette ki egyik büntető tényállást sem. Az ellenség-büntetőjog felfogásában az emberi magatartásra való, értékeken alapuló reagálás helyébe a „küzdelem” és az annak szempontjait szolgáló jogi szabályozás lép. Ezzel párhuzamosan leépülnek az eljárási garanciák is. Ilyen határozott különbségtétel mellett természetesen alapvető kérdés, hogy valójában ki is tekinthető ellenségnek. Azokat a személyeket sorolják ebbe a csoportba, akik magatartásukkal, életvezetésükkel tartósan szembehelyezkednek a joggal és a normák által védett értékekkel, amit viselkedésükkel kifejezésre is juttatnak.¹⁰ Nem szorul bővebb kifejtésre, hogy az emberi jogok lényegi egyetemességén túlmenően az ellenség ilyen, objektív kritériumokhoz nem kötött meghatározása a korlátlan önkény előtt nyitja meg az utat.

Günther Jakobs tételeit a jogalkotás és a jogalkalmazás elutasítja. Az általa képviselt gondolkodásmód azonban jelen van, sőt: erősödik a rendészeti és bűnüldözési működésben. Új jelenség például az úgynevezett „előrelátó rendőrség” (*predictive policing*) modellje, ami az elnevezésével összhangban a korábbi tapasztalatok alapján prekriminális adatgyűjtést, sőt: beavatkozást tesz lehetővé. A modell azon alapul, hogy adatokat gyűjtenek széles körből nagy mennyiségben, azokat elemzik, az eredményeket pedig felhasználják a jövőben várhatóan bekövetkező bűncselekmények előrejelzése, megakadályozása és a rájuk való reagálás

---

¹⁰ Nagy Ferenc: Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. *Magyar Jog*, 2007/2., 65–75. o.

érdekében¹¹. Az elkövetett cselekmény, sőt: a gyanú hiányában megvalósuló, súlyos jogkorlátozással járó hatalmi beavatkozásra példa a magyar büntetőeljárásban intézményesített előkészítő eljárás is (a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 339. és következő paragrafusok). Akkor lehet lefolytatni, ha még bűncselekményi gyanú sincs, éppen annak fennállását vagy hiányát próbálják megállapítani. Ez önmagában nem kifogásolható, de a magánélethez fűződő jogok súlyos korlátozását aligha legitimálja. Márpedig a leplezett eszközök alkalmazása – értelemszerűen – ugyanúgy megengedett, mint az ügy felderítésének, vizsgálatának és elbírálásának a későbbi szakaszaiban.

A háborús megközelítés tükröződik azokban a nézetekben is, amelyek szerint az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának a követelménye csorbulhat akkor, ha súlyos bűncselekményeket lehet megakadályozni, esetleg felderíteni az alapjogokat súlyosan sértő beavatkozásokkal. Mindenekelőtt a terrorizmus elleni küzdelemben tartják sokan elfogadhatónak az egyébként kategorikusan tiltott kínvallatást¹², de a kiemelkedő értékek védelmét szolgáló más közhatalmi működés során is megfogalmazódott ugyanez az igény¹³.

Általánosan is kijelenthető: a biztonság és a szabadság értékeinek együttes érvényesítése a retorika szintjén megoldható, de a valóságban a feszültség a dolgok természetéből adódik. A Covid-19-pandémia mindenki számára világossá tette, hogy szükség lehet a jogok erőteljes korlátozására a túlélés érdekében. A probléma abban áll, hogy az állam határozza meg a védekezés szükséges körét, mértékét és módját. Nem világos például, hogy ma (a tanulmány írásakor, 2021. július 17-én) miért kell géppisztolyos katonáknak járőrözniük a rendőrökkel, holott közvetlen terrorveszély vagy fegyveres, illetőleg tömeges támadással fenyegetés nyilvánvalóan nincs. Ugyanakkor az ilyen fegyveres jelenlét éppen azt idézheti elő, hogy az emberek rettegnek, azt feltételezve, hogy a hatalom tud valamit, amittől meg kell védeni a lakosságot. Az is paradox hatás, hogy az óvintézkedések váltják ki azt a félelmet, aminek eloszlására a kormányzat bevezette őket.

A szabadság és a hatalom által monopolizált biztonság–védelem közötti ellentmondások nem oldhatók fel, de a feszültség enyhíthető. Ennek egyik legjobb módja az emberi biztonság koncepciójának elfogadása és az annak megfelelő átalakítások.

---

¹¹ Beth Pearsall: Predictive Policing: The Future of Law Enforcement? *National Institute of Justice Journal*, no. 266, 2010, pp. 16–19.

¹² Alan M. Dershowitz: *Why Terrorism Works*. Yale University Press, New Haven–London, 2002

¹³ Winfried Brugger: Vom unbedingtem Verbot der Folter zum bedingtem Recht auf Folter? *Juristen Zeitung*, Jg. 55, Heft 4, 2000, pp. 165–173.

Az ENSZ Fejlesztési Programjának 1994-es jelentése (*Human Development Report*)¹⁴ vetette fel az új biztonságfelfogás kialakításának a szükségességét. 2003-ra a világszervezet szakmai előkészítő csoportja közzétette az emberi biztonság részletesen kidolgozott ismérveit és követelményrendszerét (*Human Security Now*)¹⁵.

A koncepció lényege az, hogy a veszélyelhárítás középpontjában nem az állam, hanem az ember, illetőleg az emberi közösségek állnak. A biztonság alapját a legfontosabb emberi szükségletek adják, ezek közül kiemelkedik a nélkülözéstől és a félelemtől való szabadság. A nemzetközi közösségnek kötelessége (akár beavatkozással is) ezek érdekében mindent megtenni, hiszen minden embert megillető értékről van szó. Az elmélet kidolgozói hangsúlyozták, hogy a jelzett célokat elérni csak az érintettek aktív közreműködésével lehet. A megközelítés nem jelenti a nemzetbiztonság védelme szükségességének a tagadását, de mindenképpen jelentős hangsúlyeltolódást kell okoznia az alapvető jogok sokoldalú garantálása szempontjából. Az emberi biztonság koncepciójának általános elfogadottságáról nem beszélhetünk – így az hazánkban sem vált a hivatalos politika részévé, de egyes államok (például Kanada, Japán, Norvégia) általános irányvonalként hirdették meg.

A büntetés paradoxonjai

Az elrettentés kudarca

A súlyosabb szankciók kilátásba helyezése a leginkább veszélyesnek ítélt cselekményekre például önmagában logikus, de valójában kevésbé eredményes módszer. Az már igazi paradoxonnak tekinthető, hogy XVIII. századi Angliában a zseblopások halálbüntetéssel való fenyegetettsége és annak megfelelően egyes nyilvánosan végrehajtott akasztások során éppenséggel megszorodtak az ugyanilyen bűncselekmények, hiszen az eseményre összeverődött tömeg kitűnő alkalmat kínált a tolvajoknak.¹⁶

A halálbüntetés önmagában is paradox felfogást tükröz. Alkalmazható egyetlen ember megölésének a következményeként is. Ezáltal előáll az a helyzet, hogy a hatalom úgy torolja meg a „ne ölj!” ősi parancs megszegését, hogy egy ember életének kioltása miatt még egy másikat is kivégez. A tilalom érvé-

---

¹⁴ [hdr_1994_en_complete_nostats.pdf](#)

¹⁵ <https://reliefweb.int/report/world/human-security-now-protecting-and-empowering-people>

¹⁶ Peter King: *Crime, Justice, and Discretion in England 1740-1820*. Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 343.

nyesítésének érdekében tehát duplázódik a norma mögött álló érték sérelme. A zsebtolvajok akasztásának példájához hasonlóan hivatkozhatunk arra, hogy a legsúlyosabb büntetés (beleértve az életfogytig tartó szabadságvesztés legszigorúbb formáját) kilátásba helyezése az elrettentés helyett lényegében feloldja a gonosztevők gátlásait. Felismerik ugyanis, hogy amennyiben egy általuk elkövetett bűncselekmény miatt ellenük eljárás indul, akkor aligha úszhatják meg a maximális mértékű jogkövetkezményt. Innentől kezdve érdekükben áll az esetleges tanúk megölése, a nyomok megsemmisítése, akár gyújtogatással. Az ilyen helyzetben lévő bűnözőnek már semmi sem számít. Az elrettentés logikájára épülő rendszer tehát adott esetben éppen az eredeti cél ellenkezőjét: a társadalomra veszélyes magatartások elszaporodását és súlyosabbá válását idézheti elő, legalábbis ilyen hatás kiváltásához járulhat hozzá.

Nem csupán a „csúcsbüntetések” kapcsán jelentkezik az említett paradoxon. A szigorított őrizet intézményét például Magyarországon az 1974. évi 9. törvényerejű rendelet vezette be, majd az 1989-es IV. törvény 78. §-a is tartalmazta 1989-ig az annak – kötelező – elrendelésére vonatkozó rendelkezéseket. Az intézkedésnek minősülő jogkövetkezményt többszörös visszaesőkkel szemben alkalmazták, gyakorlatilag a szabadságvesztés legfeljebb öt évvel történő meghosszabbítását jelentette, részben határozatlan feltételek mellett. A szankciónak volt némi hatása a szabadságelvonás alatt tanúsított magatartásra, az eredeti szándéknak megfelelő változás a kriminalitásban azonban nem következett be.¹⁷ Sőt, a megcélzott konok bűnözők egyre inkább érdekeltté váltak abban, hogy új, ilyen drákói büntetéssel nem fenyegetett elkövetőket vonjanak be a céljaik elérését szolgáló tevékenységbe. A következmény tehát itt is jórészt a jogalkotói logika cáfolatát hozta magával.

A szabadságvesztés végrehajtása és a társadalomba (vissza)illeszkedés

Itt nem kívánunk a börtön mögött álló megfontolásokkal foglalkozni. Tényként lehet megállapítani, hogy világszerte ez a legtipikusabb válasz a bűnözésre. 2015-ben több mint tízmillió ember töltötte rácok mögött a rá kiszabott büntetést vagy az elrendelt letartóztatást.¹⁸ A közvetlen hatásmechanizmust érintő alapgondolatoktól függetlenül általános cél a kriminalitás visszaszorítása.

¹⁷ Kövér Ágnes: Gondolatok a szigorított őrizet jogintézményéről. *Módszertani füzetek*, 1987/3., 18–21. o. http://epa.oszk.hu/02600/02699/00020/pdf/EPA02699_modszertani_fuzetek_1987_03.pdf

¹⁸ Ron Walmsley: *World Prison Population List*. 11th Edition, Institute for Criminal Policy Research, Birkbeck University of London, 2016

Ebből okszerűen következik, hogy a szabadulóknak el kell fogadniuk a társadalom normáit, mindenekelőtt a jogszerű magatartás követelményeit, ellenkező esetben a kiszabott és elszenvedett szankció nem érte el a célját, rosszabb esetben kontraproduktív volt.

Alkotmányos demokráciákban a paradoxon abban áll, hogy az elítélt (és a megalapozott gyanú szerint a letartóztatott) annak a közösségnek a szabályait sértette meg, amelyik a szabad emberek többsége által képviselt értékeken nyugszik. Maguk a normák is közvetlenül vagy közvetve az ilyen társadalmak rendjét szolgálják. Ugyanakkor a büntetés-végrehajtás ténylegesen totális intézmények együttese. A híres stanfordi börtönkísérletének tapasztalataira is építve *Philip Zimbardo* azt fejtette ki, hogy bizonyos körülmények – és ilyen a börtön is – hatására az emberek a legrosszabb arcukat mutatják.¹⁹ Egy másik empirikus kutatás szerint a börtön nem azonosítható az örök korlátlan uralmával, de a totális hatalom irányába mutató tendenciák a rabok megnyilvánulásaiiban is tetten érhetők.²⁰ A különbségektől eltekintve megállapítható tehát, hogy a szabadságelvonás körülményei lényegüket, alapvonásaikat tekintve térnek el a szabad társadalom életviszonyaitól. A közösségi szabályokat esetenként vagy akár tartósan megsértő, de egyébként (például a családi életükben, a gyermeknevelés során) zömmel normakövető magatartást tanúsító elkövetők vagy gyanúsítottak egy olyan világba kerülnek, ahol intézményesen kell a demokratikus jogállamban megszokottól eltérően viselkedni, amit az intézeti hatalmi viszonyok keretében ki is kényszerítenek. Ebből adódóan a reintegrációs programoknak lehet ugyan pozitív hatásuk, a rendszer egészének elvárásai azonban mégis azt közvetítik, hogy a hatalomnak való alávetettség erősebb a demokratikus értékek belsővé tételénél.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy a büntetés-végrehajtásnak a demokratikus társadalomba való visszailleszkedés előkészítésén túl számos más funkciója van. A legveszélyesebb emberek elszigetelésétől kezdve a társadalmi rosszallás kifejezésre juttatásáig sok olyan tényező van, amelyek a jelzett

¹⁹ Philip Zimbardo: *A Lucifer-hatás*. Ab Ovo Kiadó, Budapest, 2012. Megjegyzendő, hogy a későbbiekben számos kritika, sőt manipulációs vád is megfogalmazódott a stanfordi kísérlet tervezésével és lebonyolításával kapcsolatban, ezekre Zimbardo professzor és mások részéről válasz is született, a jelen tanulmány szempontjából ezek a problémák nem lényegbevágók. Lásd Craig Haney – Alex Haslam – Stephen Reicher – Philip Zimbardo: *Consensus Statement on the Stanford Prison Experiment and the BBC Prison Study*, 2018. <https://static1.squarespace.com/static/557a07d5e4b05fe7bf112c19/t/5b84796f352f53d4e6a1ee86/1535408496256/ConsensusStatement.pdf>

²⁰ Stephen Reicher – Alexander S. Haslam: Rethinking the Psychology of Tyranny: The BBC Prison Study. *British Journal of Social Psychology*, vol. 45, no. 1, 2006, pp. 1–40.

paradoxon ellenére az intézmények fenntartása mellett szólnak. Mindez azonban nem oldja fel a feszültséget az alkotmányos demokrácia és a totális rendszerként működő börtönök között, ami akadályozza az Alaptörvényünk O. cikkében írt követelmény megvalósulását: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” A felelősség természetesen önálló döntési lehetőséget jelent, erről a büntetés-végrehajtásban aligha beszélhetünk. Az állami és közösségi feladatok ellátásához való hozzájárulás pedig szintén korlátozott a mozgáster szöveg szerinti és általános értelemben vett csökkentése miatt.

A büntetés megelőző szerepe

A prevenció körében mindenekelőtt vissza kell utalni a büntetések és azok végrehajtásának a problémáira, hiszen a szankciók fő rendeltetése a társadalmi és egyéni megelőzés. Az elrettentő hatás a mondottak szerint enyhén szólva nem bizonyult hatékonynak, a reintegrációs programoknak pedig egy totális rendszerben kell megvalósulniuk, ami paradox.

A lényeg az, hogy a jövőbeni bűncselekmények elkövetésének megakadályozása érdekében az emberi-közösségi kötődések erősítésére, a társadalom értékeinek és normáinak befogadtatására kellene törekedni. Ennek jórészt az ellenkezője történik. A társadalomra veszélyes magatartást tanúsító személyeket elkülönítik, kirekesztik. Néha a szó legszorosabb értelmében is, de maga az eljárás is megbélyegzi a terheltet (esetenként még a sértettet is, aminek még nagyobb kontraproduktív hatása van). A büntetési rendszer lényegénél fogva nem tud ilyen (re)szocializációs eredményt elérni.

Ezt a paradoxont teljesen megszüntetni nem lehet, de mégis elképzelhető egy olyan modell, ami csökkenti a jelzett szélsőségek közötti távolságot. Ebben a körben feltétlenül említést érdemel *John Braithwaite* „reintegráló megszegyenítés” elmélete. Ő nem utasítja el a megszegyenítést mint eszközt a prevenció céljainak szolgálatában. Ez az álláspontja szerint lehet kirekesztő (*disintegrative*) vagy megtartó, reintegráló (*reintegrative*). Az előbbi nem csupán igazságtalan, de valóban kontraproduktív, ennyiben a címkézési elméleteknek igazuk van. A reintegráló megszegyenítés jellemzője, hogy az egyén tiszteletét, méltóságának megbecsülését a rosszállás kifejezése során is fenntartják. Ennek intézményes létezése esetén a bűnözés alacsonyabb szinten marad, egyértelműen eredményesen használható tehát a kriminalitás elleni fellépésben. A reintegráló megszegyenítés jó példája a család, ahol a szülők tipikusan úgy büntetnek, hogy ezzel a gyermeket nem idegenítik el maguktól, hanem egyidejűleg kifejezésre juttatják – vagy pedig a büntetésen kívüli körülmények közepette jelzik –, hogy

továbbra is számítanak rá, ő továbbra is a kis közösség értékes tagja marad. A jól megválasztott büntetés összekapcsolja az egyént a kollektívával. Méghozzá olyan módon, hogy a szégyen nem csupán a saját magatartásra vonatkoztatva jelenik meg, hanem a csoport iránti felelősségként is. Arról van szó, hogy vizsgatartó erőt jelent a „nem hozok rátok szégyent” megfontolása, hiszen egy markánsan elkülönülő, illetőleg megjelölt csoport (például Japánban a rendőrök) tagjaként cselekedni egyben a közösség képviselőjében való eljárást jelenti, legalábbis a külvilág szemében. Ezért igazán fontos, hogy a megszégyenítés ne kirekesztő, hanem megtartó legyen. Az ilyen megközelítést alkalmazó társadalmakban a bűnözés alacsony szinten marad.²¹

A demokratikus társadalom és a kirekesztő, néha egyenesen totális intézményekben megvalósuló büntetések között feszülő ellentmondásokat a reintegráló megszégyenítés filozófiájának megfelelően úgy lehetne oldani, ha az elítéltek lehetőséget és biztatást kapnának arra, hogy a meghunyászkodáson túlmenően önállóan is – felelősség vállalása mellett – részt vehessenek a társadalmi értékek megőrzésében, sőt gyarapításában.

Paradoxonok a bűnüldözésben és a megelőzésben, valamint a büntető igazságszolgáltatásban

A rendőrség szervezetére és működésére vonatkozó szabályozás

A büntetésekhez hasonlóan a felderítés, a nyomozás terén is találkozunk olyan ellentmondásokkal, amelyek paradoxonnak minősíthetők. Megemlítenéd mindenekelőtt a világ számos országában, köztük Magyarországon is militarizált rendőri szervezet és működés. Az ilyen modell szükségképpen ellenséggépet tételez fel, az apparátus részéről pedig annak megfelelő viszonyulást. A bűnelkövetők azonban nem ellenségek, hanem a társadalom tagjai, akiknek a magatartása korrekcióra szorul. A közeg, amiben tevékenykednek, a bűnüldözés számára partnernek tekintendő. A deliktumok döntő többségét jól behatárolható társadalmi környezetben valósítják meg, az embereknek pedig elemi érdekük az ilyen magatartásokkal szembeni fellépés. A felderítéssel és a bűnüldözéssel való együttműködés tehát a világ legtermészetesebb dolga, az annak keretében adott információk pedig a rendőri eredményesség legfontosabb forrásai. Ebből nem következik, hogy az egyéb lehetőségeket (például leplezett eszközök alkalmazása) ki kell zárni, de az alaphangot a demokratikus jogállamiság követelményeihez kell igazítani. Ha modelleket keresünk, akkor az Amerikában, de

²¹ John Braithwaite: *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, New York, 1989

másutt is jelenlévő közösségi rendőrség (*community policing*) tekinthető kívánatosnak, a jelzett elvekkel összhangban lévőknek. A fogalom és a rendészet új típusú megközelítése a múlt század utolsó évtizedeiben terjedt el.

A szintén magyar származású *Robert Friedmann* a következőképpen határozta meg ezt az immár filozófiának is nevezhető modellt: „A közösségi rendőrség olyan irányvonal és stratégia, amely a bűnözés kontrolljának eredményesebbé és hatékonyabbá tételét, a bűnözéstől való félelem csökkentését, az életminőség javítását, a rendőri szolgáltatások és a rendőrség elfogadottságának magasabb szintre emelését célozza a közösségi forrásokra építő proaktív működéssel, a bűnözést keletkeztető körülmények megváltoztatása útján. Feltételezi a rendőrség megnövekedett felelősségét, a közösség nagyobb arányú részvételét a döntéshozatalban, továbbá fokozott figyelmet az alapjogok és a polgári szabadságok érvényesülése iránt”.²²

Megjegyzendő, hogy az itt tárgyalt paradoxon az Egyesült Államokban is megfigyelhető, hiszen a társadalmi igények és a szövetségi támogatás ellenére militarizálási tendenciák jelentkeznek²³, a rendőri brutalitás pedig esetenként olyan felháborodást vált ki a józanul gondolkodó emberekből, hogy még a rendőrség, de legalábbis egyes rendőri szervek felszámolása is követeléseként merül fel. Példaként említhető a *George Floyd* halálához vezető rendőri fellépés utáni tiltakozáshullám.²⁴ Mindezek természetesen ellentétben állnak a közösségi rendőrség eszméjével, ami mind a mai napig a mondottak ellenére általánosan elfogadottnak tekinthető Amerikában.²⁵

A közhatalom feladata az együttélés alapjainak számító értékek közvetítése és a lehetőségekhez képest azok megerősítése volna. A rendőrségnél érvényesülő parancsuralmi rend, az engedelmesség erényének a felértékelése ugyanúgy nem szolgálja a bűntől való tartózkodás előmozdítását, mint a börtönélet. A rendőrség általában hajlik a titkosságra, a viták rendezésére törekvés helyett azok hatalommal történő eldöntésére.

²² Robert R. Friedmann: *Community Policing: Comparative Perspectives and Prospects*. St. Martin's Press, New York, 1992, p. 4.

²³ Radley Balko: *Overkill: The Rise of Paramilitary Police Raids in America*. Cato Institute, Washington D.C., 2006; Peter B. Kraska – Victor E. Kappeler: *Militarizing American Police: The Rise and Normalization of Paramilitary Units*. *Social Problems*, vol. 44, no. 1, 1997, pp. 1–18.

²⁴ Anthony O'Rourke – Rick Su – Suyora Binder: *Disbanding Police Agencies*. *Columbia Law Review*, vol. 121, no. 4, 2021, pp. 1327–1404.

²⁵ Deborah Parsons – Janine Kremling: *Community Policing Today*. SAGE Publications, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington, D.C.–Melbourne, 2020

Más megközelítésben: a rendőrség mint szervezet működhet parancsuralmi szabályok szerint, de ez a rendszer meg kell hogy álljon az egyes rendőr szintjén, és nem folytatódhat a rendőr versus állampolgár interakcióban. Nem véletlenül választotta a német rendőrség azt a jelszót (ahogyan szeretné, hogy az állampolgárok őket látnák): „A rendőr a barátod és segítőd”.

A rendészeti igazgatás *Finszter Géza* szerint három funkción keresztül valóítja meg a rendeltetését:

- „– a jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek megelőzésével (jelenlét, őrködő funkció);
- a jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaverésével (karhatalmi funkció);
- az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez szükséges előkészítő eljárással, a felderítéssel és a nyomozással (bűnüldöző funkció).”²⁶

Megjegyzendő, hogy az egyébként szélesebb körre kiterjedő működés valamennyi funkciója közvetlenül kapcsolódhat a bűncselekmények megelőzéséhez, felderítéséhez és a bírósági eljárás előkészítéséhez. Az első nyilvánvalóan nem igényel katonai tudást és szervezetet, hiszen a megelőzés logikusan a – még – jogszerű társadalmi élet rendjének a megóvásában testesül meg, ahhoz képest bármilyen katonai beavatkozás csak elnyomó hatással járhat. A jogsértő támadások elhárítása már szükségessé teheti egyes személyek vagy csoportok ártalmatlanná tételét, ami kétségtelenül megkövetelheti a katonai jellegű beavatkozást. A bűnüldöző funkció viszont erősen joghoz kötött, ezért a civil hatalomgyakorlás körébe tartozik. A már folyamatban lévő támadások visszaverése tehát az egyetlen olyan tevékenységi kör, aminek lehet köze a militáris felfogáshoz, működéshez. Ez azonban szerencsére csak ritkán kerül napirendre (például terrortámadások idején), így a szervezet és a tevékenység katonai alapokra helyezése egyáltalában nem indokolt. A kétfajta – katonai és rendészeti – tevékenység tagadhatatlanul közelít egymáshoz, egyes esetekben közvetlenül összekapcsolódnak. Példaként említhetők a béketeremtő, de még inkább a békefenntartó műveletek, ahol gyakran a hadsereg tagjai látják el a szükségessé váló igazgatási feladatokat is. A másik oldalon a „csapaterős” beavatkozások hordozzák a katonai jelleget.

Az is tagadhatatlan, hogy jogállami demokráciákban a közbiztonság fenntartása és a honvédelem is az alkotmányos rendbe illeszkedik. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az előbbinek nem csupán szolgálnia kellene a törvényes rendet, hanem a maga eszközeivel elő kellene mozdítania. A rendőrség a közhatalom látványos megtestesítője. Az állomány tagjainak a magatartása

---

²⁶ Finszter Géza: *A rendőrség joga*. ORFK, Budapest, 2012, 24. o.

nyilvánvalóan hatással van a szolgálat teljesítésének környezetére. Amennyiben azonban a szervezet és a működést meghatározó normák nem teszik lehetővé a pozitív kisugárzást, akkor paradox módon a kívánnal ellentétes hatást érhet el a bűnüldöző hatóságok tagjainak a fellépése. Egy példa: nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a jogszabályok betartása, illetőleg annak a rendőrök részéről való megkövetelése alapvető követelmény a bűnmegelőzés körében is. Ehhez képest az 1994. évi XXXIV. törvény 12. §-ának (2) bekezdése mind a mai napig rögzíti: *„A rendőr a szolgálati előljáró jogszabálysértő utasításának teljesítését [...] nem tagadhatja meg.”* Kivétel, ha a közeg bűncselekményt valósítana meg a jogellenes parancs végrehajtásával, de egy szabálysértés elkövetése már belefér az engedelmességi szabályba. Ennek lényegében folytatása a hivatkozott törvény 19. §-ának (1) bekezdése: *„A jogszabályi előírások végrehajtását szolgáló rendőri intézkedésnek - ha törvény vagy nemzetközi megállapodás másként nem rendelkezik - mindenki köteles magát alávetni, és a rendőr utasításának engedelmeskedni. A rendőri intézkedés során annak jogszerűsége nem vonható kétségbe, kivéve, ha a jogszerűtlenség mérlegelés nélkül, kétséget kizáróan megállapítható.”* Mondani sem kell, hogy a jogszabályi előírások végrehajtásának a szolgálata nem azonos az intézkedés jogszerűségével, hiszen az alkalmazás módja is lehet törvénytörő, akár az emberi méltóságot csorbító. A fő szabály tehát az akár jogellenes utasításokat teljesítő rendőr akaratának a feltétlen érvényesítése. Még a kétségbe vonás – magyarul: a vitatkozás – joga sem illeti meg az intézkedéssel érintett személyt, a nyilvánvaló jogszerűtlenség eseteit leszámítva.

A feltétlen engedelmisség katonai eredetű követelménye tehát a kifejtettek szerint a hazai jogrendben felülírja az Alaptörvény O. szakaszában írt, már hivatkozott szabályt, amely szerint mindenki önmagáért felelős. Ebből az következne, hogy a bűnmegelőzés körében is az emberekben tudatosuló normák – közöttük a jogtisztelet – erősítését kellene szorgalmazni. A hivatkozott rendelkezések azonban éppenséggel romboló szándékot tükröznek. Az alárendeltség pozíciója természetesen akadályozza a közhatalmi és kollektív feladatok teljesítéséhez való hozzájárulást is.

Paradoxonok a büntetőeljáráásban

A kifejtettek után nem meglepő, hogy a felelősség megállapításának a folyamatában is találkozunk olyan jogi és tényleges helyzetekkel, amelyek paradox következményekkel járnak. Valójában önmagában ilyennek tekinthető, hogy az Alaptörvény és a legfontosabb nemzetközi normák alapján is ártatlannak tekintendő emberekkel szemben az elkövetés megalapozott gyanúja miatt folytatnak nyomozást, ügyészi és bírósági eljárást. A vélelem (aminek ilyen minőségét

is többen vitatják) megdönthető. Ez önmagában rendben van. Az ellentmondás ott kezdődik, hogy az eljárás alá vont személy bűnösségének a feltételezése, vagyis a vélelem megdöntésére irányuló cselekmények alapja olyan jogkorlátozásokhoz vezet, amelyek később akkor sem reparálhatók, ha kiderül: az adott ügyben az érintett személy valóban ártatlan. A leplezett eszközökről és a letartóztatásról külön is szólunk.

Régóta ismert az úgynevezett másodlagos viktimizáció jelensége. Arról van szó, hogy a bűnözéssel szembeni közhatalmi fellépés esetenként több kárt okoz, mint amennyit el kíván, el tud hárítani. Különösen a nemi erkölcs elleni cselekmények körében, de más deliktumok nyomozása és elbírálása alkalmával is előfordul, hogy a sértett a történések többszöri felidézése, tehát átélése miatt olyan lelki károsodást szenved el, amit még a vele szemben elkövetett támadás során sem. Ilyen másodszeri, esetenként többszörös áldozattá válást okozhat a sértett környezetének a reagálása, a megtámadott személy hibáztatása, megvevése. Természetesen ez is függ a büntetőeljárás lefolytatásának a mikéntjétől.²⁷

Amint arról szó volt, a másodlagos áldozattá válás problémáit felismerték, annak elkerülésére számos, a sértettet kímélő megoldást dolgoztak ki. Magyarországon is létezik például a különleges bánásmódot igénylő személy (tehát nem kizárólag a sértett) eljárási védelme, ami lehetővé teszi a pszichés sérülések jelentős részének a kivédését. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez egyidejűleg szükségképpen korlátozza egyrészt a terhelt védekezési jogát, hiszen nem szembesülhet a sértettel, nem érzékelheti az áldozat reagálását az elhangzotokra, ami az általában irányadó közvetlenség elvét sérti. Nem beszélve azokról az esetekről, amikor a kihallgatott személy adatai sem ismerhetők meg, holott azokból is lehet következtetéseket levonni. Sértheti amellet az igazság feltárásához fűződő érdeket is, hiszen a sértett szavahihetőségének ellenőrzése megnehezedik, holott a bűncselekmény elszenvedése és a passzív alanynak a terhelthez fűződő viszonya miatt értelemszerűen előfordulhatnak túlzások, esetenként téves emlékkép-felidézések az áldozat részéről.

Az itt tárgyalt paradoxonok jórészt a jog és a társadalom közötti különbségekből fakadnak, ezért teljes kiiktatásuk, az ellentmondás-mentesség elérése lehetetlen, a feszültségek enyhítése azonban nem. A büntetőeljáráshoz kapcsolódóan itt az eljárási igazságosság (*procedural justice*) követelményének az érvé-

---

²⁷ Hans-Joachim Schneider: Viktimologie. In: Rudolf Sieverts – Hans-Joachim Schneider (Hrsg.): *Handwörterbuch der Kriminologie, Rechtsfriedensdelikte – Zwillingsforschung*. Walter de Gruyter, Berlin, 1975, S. 537.; Tim Newburn: *Criminology*. Willan Publishing, Uffculme–Cullompton–Devon, 2007, p. 314.

nyesítése hozhat javulást. Ez a fogalom arra utal, hogy az értékek (beleértve a negatívakat is) elosztásának patikamérlegen ellenőrizhető helyességének hiányában is lehet tenni a társadalmi, sőt az egyéni elfogadottság érdekében.

Az Alkotmánybíróság szerint: „Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénytörő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő – elsősorban eljárási garanciákat nyújtó – intézményeket kell létrehozni és az érintett alanyi jogokat garantálni. Az Alkotmány tehát az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot.”²⁸ Fokozottan igaz ez a büntetőjog alkalmazására, ahol az esetek többségében nem is lehet objektív módon ellenőrizni, hogy sikerült-e a valósággal egyezően feltárni a tényeket. Ezért a tiszta eljárási igazságosság az a mérce, ami alapján meg lehet ítélni a közhatalmi működés minőségét, tisztességét.²⁹

Nagyon fontos, hogy az emberek az eljáráson keresztül működhetnek közre a büntető igazságszolgáltatásban. Éppen ezért kiemelkedő jelentősége van a velük való bánásmódnak, hiszen jelentős mértékben ettől függ az együttműködési (például feljelentési) hajlandóságuk. Az eljáró szervek: a hatóságok, ügyészségek és bíróságok közvetítik a jogi értékeket és szabályokat, a média útján lényegében az egész lakosság irányába. A közvetlen résztvevők számára a rendelkezésre álló kutatási eredmények szerint a személyes bekapcsolódás, a döntések kialakítására gyakorolható befolyás teremti meg a lehetőséget a normák belsővé tételére. A processzus útján, annak értékeit is elsajátítva kerülhetnek közelebb az emberek az érdemi elvárások megértéséhez. A dolog persze nem egyszerű, de a mondottakkal összhangban juthatnak el a résztvevők és mások is a normakövetésben odáig, ami például az emberölés esetében magától értetődik: nem azért tartózkodunk a magatartásról, mert ellenkező esetben megbüntetnek, hanem azért, mert a törvénytől függetlenül is elítéljük mások életének a kioltását.³⁰

A leplezett eszközök alkalmazása

Egy demokratikus társadalomban a nyíltság alapkövetelmény. Különösen annak a működésnek a körében, ami közérdekű és kiemelkedően fontos. A bűnüldöző szervek azonban hajlamosak a társadalom egészétől való elszigetelő-

²⁸ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

²⁹ William Nelson: The Very Idea of Pure Procedural Justice. *Ethics*, vol. 90, no. 4, 1980, pp. 502–511.

³⁰ Tom Tyler: *Why People Obey the Law?* Yale University Press, New Haven–London, 1990

désre, ennek egyik eszköze a titkosítás.³¹ Az érintettek tudta nélkül történő információgyűjtés hagyományos rendőri módszer. Bizonyos esetekben nem is vitatható annak a létjogosultsága. Ugyanakkor látni kell, hogy egyes rendszerekben az ilyen működés háttérbe szoríthatja, elnyomhatja a demokratikus bűnüldözés társadalmi támogatottságára vonatkozó követelményt. A lehallgatások és más hasonló módszerek az emberekkel szembeni bizalmatlanságra épülnek. A dolog jellegénél fogva természetesen az érintettek általában nem tudnak a titkaik kifürkészéséről, de a tevékenység ténye nem hallgatható el. Paradox hatást vált ki, és egyfajta ördögi körhöz vezet, ha a rendőrség az emberekkel való nyílt párbeszéd helyett végzi a titkos műveleteket.³² Ez ugyanis a testület további elszigetelődéséhez vezet, ami tovább erősíti a nyílt információgyűjtéssel szemben a titkos eszközökhöz való folyamodás szükségességét, ami azután csak felerősíti a közösség bizalmatlanságát, ezzel a rendőrséghez fordulás elkerülését. Öngerjesztő folyamat. Hozzá kell tenni, hogy a módszer történelmi hagyományaihoz képest robbanásszerű változást hozott az információs technika fejlődése, így immár tömeges méretekben is sérülhet az emberek információs önrendelkezési joga. Tudjuk persze, hogy ezek nem teljesen egyoldalú folyamatok, a bűnözés maga is profitál a technika fejlődéséből.

A kontraproduktív hatások elkerülése és az alkotmányos (alaptörvényi) követelmények érvényesítése céljából szükséges, hogy a titkos működést a lehető legszűkebb körre szorítsuk úgy, hogy az embereknek a tájékoztatáshoz való joga az adott tevékenység sajátosságainak a tiszteletben tartása mellett is érvényesüljön. Lehet például információt adni az elrendelések és alkalmazások számáról, de utólag – elsősorban az érintetteknek – az egyes eljárásokról, azok eredményeiről is. Általánosságban egyet lehet érteni a Be. 214. §-ának (5) bekezdésében írt feltételekkel. Azok szerint leplezett eszköz akkor alkalmazható, ha a megismerni kívánt adat elengedhetetlenül szükséges, és más módon nem szerezhető meg, a beavatkozás nem jár aránytalan jogkorlátozással, az információ, illetve bizonyíték megszerzése pedig valószínűsíthető. A mondottak alapján kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a titkos eszközökkel elérni kívánt tudás „más módon nem szerezhető meg”. Nincs publikált gyakorlat arra vonatkozóan, hogy az engedélyezők, mindenekelelt a bíróságok, hogyan vizsgálják ezt a feltételt. Tény azonban, hogy van olyan alkalmazási terület, ahol csak kivételes esetben képzelhető el ennek a kikötésnek az érvényesülése.

³¹ William A. Westley: *Secrecy and the Police*. *Social Forces*, vol. 34, no. 3, 1956, pp. 254–257.

³² Patrick Toomey – Brett Max Kaufman: *The Notice Paradox: Secret Surveillance, Criminal Defendants & the Right to Notice*. *Santa Clara Law Review*, vol. 54, no. 4, 2015, pp. 843–900.

Amint arról szó volt, a bűncselekményi gyanú fennállásának a megállapítására szolgáló előkészítő eljárás során is alkalmazhatók a leplezett eszközök. Ez önmagában logikusnak, indokoltnak tűnik, bár megjegyzendő, hogy a deliktumok tipikusan meghatározott társadalmi közegben valósulnak meg, kevés olyan bűncselekmény van, ami elkövetése után ne idézné elő a gyanú fennállásának a megállapíthatóságát. Ha pedig nem tudjuk, hogy egyáltalában felmerülhet-e az elkövetés – vagy meghatározott személy általi végrehajtás –, akkor a bűnüldözésre rendelt szervek szükségképpen a normál folyamatokba avatkoznak be. Ennek során fogalmilag is kizárt, hogy más módon be nem szerezhető adatokra, bizonyítékokra tesznek szert, hiszen nem is lehet tudni, hogy mi utalhat bűnelkövetésre. A jogkorlátozás arányossága sem ítéltető meg akkor, ha arra úgy kerül sor, hogy emberek magánéletébe avatkoznak úgy, hogy még bűncselekményi gyanú sem áll fenn. A titkosság tehát ebben az esetben ténylegesen a kontroll behatolását jelenti a társadalomnak a kriminalitás által nem érintett viszonyaiba is.

A letartóztatás paradoxonjai

Számos olyan ellentmondás van a legsúlyosabb kényszerintézkedés alkalmazása körében, amelyek paradox helyzeteket okoznak. Divatos dolog azt hangoztatni, hogy az ilyen szabadságelvonás nem sérti az ártatlanság vélelmét. Annyiban tényleg nem, hogy a letartóztatottakat nem lehet bűnösnek nevezni, nem adják rájuk a megbélyegző rabruhát, egyéb módon is megkülönböztetik őket az elítéltektől. Tény viszont, hogy olyan bűncselekmény gyanúja vagy vádja miatt vannak elzárva, amit lehet, hogy el sem követtek. Okkal nevezik ezt a biztonsági korlátozást előre hozott büntetésnek, ami adott esetben szó szerint értendő. Végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása esetén ugyanis az így bent töltött idő beleszámít a letöltendő penitenciába. Azt le kell vonni az ítéletben meghatározott tartamból, tehát az érintett személy valóban a büntetését töltötte, mielőtt azt kiszabták volna. Csakhogy az esetek egy részében a letartóztatott személy bűnösségét egyáltalában nem állapítják meg, vagy legalábbis nem szabnak ki végrehajtandó szabadságvesztést vele szemben.

A leplezett eszközök használatához hasonlóan a letartóztatásra is azt lehet mondani: adott esetben biztonsági okokból szükség lehet rá. Az ártatlanság véelme bizonyos mértékig magával a meghatározott gyanúsított elleni büntetőeljárás megindításával is sérül. Az más kérdés, hogy az alapjogok fokozott tiszteletben tartása volna szükséges a szabadságelvonás körülményei között is. Ilyen lehet például a kapcsolattartás liberalizálása (akár ellenőrzés mellett), vagy akár intimszobák rendelkezésre bocsátása. Arra kellene törekedni, hogy a szük-

ségesség és arányosság elve érvényesüljön akkor is, ha a bíróság úgy találja, hogy az adott személlyel szemben enyhébb kényszerintézkedés nem alkalmazható.

A leginkább paradoxonnak tekinthető eset az, amikor a letartóztatást egyéni bűnmegelőzési célból rendelik el és hajtják végre. Ebben az esetben ugyanis – legalábbis hatását tekintve – lényegében büntetést alkalmaznak olyan cselekmény miatt, amit az érintett személy a hivatalos álláspont szerint sem követett el. Ráadásul előfordul olyan eset is, hogy a ténylegesen alkalmazott büntetés enyhébb, mint amit egy feltételezett hasonló deliktum miatt kiszabhatnának.

A kriminológia fontos feladata a jog és a társadalom ellentmondásaiból adódó paradoxonok feltárása, különösen az alapértékeket sértő következmények elhárításában való közreműködés.